

BIJDRAGE

ARAGORN FUHRMANN

DE SNELSCHRIJVER, OORLOG EN COLLABORATIE TRAUMAVERVERWERKING IN DE ‘NOTA’S VOOR EEN OOSTAKKERSE CANTATE’ VAN HUGO CLAUS

Hoe heeft het kunnen gebeuren dat een goed katholiek opgevoede jongen zich het hoofd op hol liet brengen door het nationaalsocialisme, een volgens de Kerk toch ‘heidense’ ideologie? En vloekte de omarming van een totalitair en overduidelijk imperialistisch buitenlands regime dan niet met het verlangen naar Vlaamse grootheid en onafhankelijkheid waarvan de jongen in kwestie door opvoeding, aanleg en tijdsomstandigheden doordrongen was geraakt?

Het zijn vragen die zich opdringen wanneer het gaat over de jonge jaren van Hugo Claus (1929-2008). In een vorig nummer van *WT* hebben Kris Humbeek en ik geprobeerd aannemelijk te maken dat de twaalfjarige Claus, nog voordat hij (zoals al eerder bekend was) lid werd van de Nationaal-Socialistische Jeugd Vlaanderen, door de straten van zijn woonplaats Kortrijk liep in het uniform van de Vlaamse Jeugd, een voorloper van de Vlaamse Hitlerjeugd. Belangrijker nog dan die biografische aanvulling op zich is het voortschrijdende inzicht in het traumatiserende effect van zijn ‘foute’ sympathieën op de literatuuropvattingen en de schrijfpraktijk van Hugo Claus.¹ Het is onze hypothese dat Claus een dermate groot schaamtegevoel aan zijn ‘collaboratie’ moet hebben overgehouden dat inderdaad gewag kan worden gemaakt van een soort trauma: een schuldbesef dat de auteur een heel oeuvre lang fictioneel heeft proberen te verwerken. De obsessie met oorlog, collaboratie en ‘repressie’ loopt werkelijk als een rode draad door Claus’ oeuvre en zeker zijn vroege werk vertoont overeenkomsten met zogeheten traumaliteratuur, teksten waarin de symptomen van een *Post-Traumatic Stress Disorder* worden gemimeerd.² Die vaststelling nodigt uit tot een nieuwe benadering van deze canonieke schrijver, wiens fictie in de regel³ niét in

1 Zie: K. Humbeek & A. Fuhrmann, ‘Over de jonge jaren van Hugo Claus’. In: *WT*, jg. 76, 2017, nr. 3, pp. 263-279.

2 Zie: A. Fuhrmann, ‘Genezen zult gij niet.’ *Hugo Claus’ De hondsdagen en ‘Nota’s voor een Oostakkerse cantate’ gelezen als pogingen om een traumatisch oorlogsverleden te verwerken*, Antwerpen, [ongepubliceerde masterproef Universiteit Antwerpen], 2017.

3 Uitzonderingen zijn o.a.: J. Duytschaever, *Over De verwondering van Hugo Claus*, Amsterdam, 1979; K. Humbeek, ‘Oorlog en onvrede. De verwondering als huiselijke tragedie’, in: P. Buyck & K. Humbeek (eds.), *De/constructie. Kleine diergaerde voor kinderen van nu. Eerste reeks*, Restant, Antwerpen,

het licht wordt gehouden van zijn ideologische keuzes tijdens de bezetting en de kater achteraf.

NAAR PARIJS EN WEER TERUG

Nog geen zeven jaar nadat de bevrijding een eind had gemaakt aan zijn even enthousiaste als kinderlijke, maar daarom vanuit politiek oogpunt nog niet onschuldige betrokkenheid bij de Nieuwe Orde, onderging Hugo Claus een spectaculaire metamorfose: de jonge nationaalsocialist van weleer veranderde in een uit artistieke autonomie opgetrokken kosmopoliet. De voortekenen van die gedaantewisseling waren al merkbaar omstreeks 1948, toen Claus het surrealisme omhelsde en een eerste versie schreef van zijn modernistische roman *De Metsiers* (1951). Enkele maanden voor de publicatie van zijn geruchtmakende prozadebuut nam de inmiddels 21-jarige Vlaming fysiek afstand van het land waarvan hij zich toen al enige tijd mentaal probeerde te bevrijden. In het najaar van 1950 reisde hij zijn vriendin Elly Overzier achterna naar Parijs en nam hij zijn intrek in het Hôtel Becquerel in Montmartre.⁴

Het duurde niet lang of Claus zocht in de Franse hoofdstad aansluiting bij de nieuwe artistieke en intellectuele stromingen die daar furore maakten. Naast de Cobrabeweging en het literaire modernisme verleenden onder meer het existentialisme van Jean-Paul Sartre, Samuel Beckett en Juliette Gréco, de bebop van Charlie Parker en films van over de hele wereld de nieuwbakken Parijzenaar Claus een air van absolute vrijgevochtenheid, culturele superioriteit en wereldburgerschap. Het was een in die tijd absoluut on-Vlaams imago dat de prille twintiger zich graag liet aanleunen. Hij wilde immers zo weinig mogelijk meer met zijn provinciaalse land van herkomst te maken hebben, zo suggereerde Claus in interviews waarin hij het benepen Vlaanderen vaak zonder veel nuance bekritiseerde en zich 'zo vrij als een vogel' zei te voelen.⁵ Mogelijk echter schaamde de schrijver zich intussen vooral voor zijn jeugdige verlangen om als een heldhaftige zoon van Moeder Vlaanderen de geschiedenis in te gaan. Dat hij er tijdens de bezetting zelfs van had gedroomd als oostfrontridder zijn bijdrage te leveren tot de revelatie van een eeuwig Vlaanderen,⁶ zal Claus wel zo snel mogelijk hebben willen vergeten. Niets scheen verder van hem af te staan dan een *auseinandersetzung* met zijn moederland én met zijn 'oorlogsverleden', het was alsof deze zelfverklaarde kosmopoliet geen voorgeschiedenis had.

1988, pp. 363-434; J. Van Rooij, Een stuk forse mast omgezaagd. Hugo Claus' *De Oostakkerse gedichten* politiek gelezen, in: Vooy's, jg. 26, 2008, nr. 1, pp. 60-70; S. Vitse, *Ideologie en ideologiekritiek*, in: M. Sanders & T. Sintobin (eds.), *Lezen in verwondering. Tien leeswijzers bij een roman van Hugo Claus*, Nijmegen, 2014, pp. 171-187.

4 G. Wildemeersch, *Kroniek 1950-1955*, in: *Het teken van de ram. Jaarboek voor de Claus-studie*, vol. 2. Antwerpen, 1996, p. 127.

5 K. Absillis, *Vechten tegen de bierkaai. Over het uitgevershuis van Angèle Manteau (1939-1970)*, Antwerpen, 2009, pp. 196-201.

6 C. Nooteboom & H. Claus, *Over Het verdriet van België*, Amsterdam-Antwerpen, 2004, p. 45.

Omstreeks december 1951 bleek Claus toch wat minder ongebonden en van zijn verleden bevrijd te zijn dan hij pretendeerde. Toen zijn tweede roman maar niet wilde vloten, besloot hij om Parijs te verlaten en voor het eerst in een jaar tijd terug te keren naar Vlaanderen. Op de laatste bladzijde van *De hondsdagen* (1952) – onder die titel zou de roman uiteindelijk verschijnen – noteerde de auteur: “Oostende, December 1951 – Januari 1952”. Hoewel die datering en locatie dus niet helemaal klopten, schreef Claus inderdaad op zijn minst een aanzienlijk deel van de roman in het Oostendse Hôtel de Londres. Misschien is het in dit verband niet zonder betekenis dat de eigenaar van dit hotel aan de Zeedijk – net als overigens ook Claus’ ouders – te maken kreeg met de zogeheten ‘repressie’.⁷ Het lijkt er sterk op dat zijn terugkeer naar Vlaanderen een symbolische geste inhield – alsof de schrijver erkende dat hij niet zomaar kon kappen met zijn verleden en de cultuur waarin hij was opgegroeid. Dat blijkt ook uit de roman die zo tot stand kwam. Er zitten in de architectuur van *De hondsdagen* nogal wat ‘fouten’; niet-functionele elementen en tal van wilde herinneringen aan en dito fantasieën over de Tweede Wereldoorlog die evenzovele sporen lijken van een hardnekkig trauma: een overnachting in een bunker die misschien nog vol ‘dode, Duitse soldaten’ ligt, een opeens opduikend concentratiekamp, een kostschoolmeisje dat in gevaar heet te zijn en toevallig Joods is⁸... van een systematische confrontatie, laat staan een kritische verwerking van het oorlogsverleden is hier nog lang geen sprake, maar dat verleden laat zich wel niet zomaar meer ‘verdringen’ en de terugkeer ervan wordt door de schrijver ook niet gecensureerd, al zou dat zijn roman vanuit zuiver esthetisch perspectief ten goede zijn gekomen.

Naast een nijpend geldgebrek zou die informele erkenning van zijn (collaboratie)verleden kunnen verklaren waarom Claus in de zomer van 1952, dus nog geen halfjaar na zijn overwintering in het Hôtel de Londres, opnieuw voor langere tijd terugkeerde naar Vlaanderen. Ditmaal vestigde hij zich in Oostakker, meer bepaald in Oostakker-Lourdes. Later zou Claus zijn verblijf in dit Oost-Vlaamse dorp en Maria-bedeваartsoord omschrijven als: “een hernieuwd contact met het land dat ik hongerig verlaten had en waarvan de herinnering mij gekweld had”.⁹

‘HET LAND DAT IK HONGERIG VERLATEN HAD’

Oostakker-Lourdes, 1952: bossen, velden, weiden, boerderijen, enkele villa’s, een paar ‘kasteeltjes’. Dorp en bedevaartsoord hebben begin jaren 1950 nog een uitgesproken ruraal karakter. De omgeving zal pas zo’n tien jaar later ten prooi vallen aan de industrialisering wanneer met de ontwikkeling van de Gentse haven in de omgeving van Oostakker steeds meer grote internationale bedrijven (Texaco, Sidmar, Volvo) verhui-

7 G. Wildemeersch, *Hugo Claus. De jonge jaren*, Antwerpen, 2015, pp. 39-41.

8 H. Claus, *De hondsdagen*, Amsterdam, 1952, pp. 53, 69, 127.

9 H. Claus, in: M. Schaevers (ed.), *De wolken. Uit de geheime laden van Hugo Claus*, Amsterdam, 2011, pp. 84-86.

zen.¹⁰ Zover is het dus nog lang niet wanneer Hugo Claus er arriveert. Oostakker anno 1952 heeft op het eerste gezicht veel weg van een idylle: mens en natuur lijken er in volkomen harmonie te leven. Men kan hier nog iets zien van het Vlaanderen zoals God het volgens Guido Gezelle voor eens en altijd zou hebben geschapen. Interessant genoeg zal Claus nog tijdens zijn verblijf aan een reeks gedichten beginnen waarin die quasi idyllische werkelijkheid opzettelijk – vanuit strategische doeleinden – wordt verstoord. In deze gedichten laat de auteur in de landelijke wereld van Oostakker meermaals een haven opdoemen. Alsof Claus, als een tweede Emile Verhaeren, dit platteland ten onder wil laten gaan in de geschiedenis. Niet omdat het traditionele, schilderachtige maar ook arme Vlaanderen zoals bij Verhaeren plaats zou maken voor een moderne wereld die bij nader inzien de nodige voordelen biedt voor de massa, maar omdat hij het bedrieglijke karakter van de idylle wil reveleren en wil laten zien welke gevaren dit zo lieflijk ogende 'dorp' herbergt.

De gedichten waarover het hier gaat zou Claus in januari 1953 op aandringen van zijn vriend Jan Walravens voorpubliceren in hun avant-gardistische jongerentijdschrift *Tijd en Mens*, onder de wat merkwaardige titel '*Nota's voor een Oostakkerse Cantate*'. Later bleken deze 'Nota's' eigenlijk een soort werkversie – of in Claus' eigen woorden: "*een eerste (meer barokke) versie*" – van de in 1955 verschenen *Oostakkerse gedichten*. Een vergelijking leert inderdaad tussen beide tekstversies dat het hier niet alleen structurele veranderingen betreft (er worden tien nieuwe gedichten toegevoegd, de schikking van de teksten verandert, een van de vijf cycli valt weg), maar dat het ook om flink wat schrapwerk in de gedichten zelf gaat, ingrepen die bedoeld zijn om een strakkere stijl en meer vormvastheid te bekomen. Een van die weggelaten stukken tekst blijkt evenwel bijzonder leerrijk in verband met Claus' representatie van het nog overwegend rurale Oostakker.

In het tiende gedicht van de tweede cyclus figureert een landschap dat er op het eerste gezicht traditioneel-agrarisch uitziet en ogenschijnlijk dus overeenstemt met de extraliteraire realiteit. Maar "*dit plat en geelgekleurd veld, waarop een koe weidt*", blijkt te worden bedreigd door een onstuitbaar oprukkende haven, die geassocieerd wordt met een uitgesproken mannelijke vorm van agressie: "*de havenkraan met gepunte penis schreeuwt / en de neergedrukte velden breken*". Het interessante van het gedicht is dat het ik zich op een heel directe, lichamelijke manier bij dit schrikbeeld van brutale industrialisering en een bedreigde moeder natuur betrokken voelt. Hij wordt erdoor geraakt tot in het diepste van zijn Vlaamse wezen en voelt: "*in mijn bloed de Brugse metten slaan*".¹¹ De mens lijkt hier onlosmakelijk verbonden met het landschap. Wanneer dat landschap wordt aangetast in zijn eeuwige essentie – en daarmee klaarblijkelijk ook de volksaard – komt als een soort geconditioneerde reflex bij het lyrische ik het

— 10 R. Poelman, *Oostakker in de 20ste eeuw*, s.l., 1981, pp. 97-103.

11 H. Claus, *Nota's voor een Oostakkerse Cantate*, in: *Tijd en mens. Tijdschrift van de nieuwe generatie*, jg. 5, 1953, nr. 1 (januari), pp. 38-39.

verlangen op om zich gewelddadig te verzetten naar het voorbeeld van zijn roemrijke voorvaderen.

In het vredige naoorlogse Vlaanderen is niet alles wat het lijkt, zo suggereert Claus hier. Er heerst in deze inmiddels gemoderniseerde samenleving blijkbaar nog een overspannen drang om een mythisch Vlaanderen en een eeuwige volksaard te conserveren, desnoods gewapenderhand. Alsof onder het oppervlak van de idylle nog dezelfde sentimenten broeien die kort voor en tijdens de oorlog in onder meer VNV-kringen zo hevig de kop opstaken. Die suggestie keert in de *'Nota's voor een Oostakkerse Cantate'* steeds weer terug en dat zou wel eens veel te maken kunnen hebben met een nabije werkelijkheid buiten de tekst.

Claus belandt te Oostakker weer midden in het Vlaanderen dat hij in Parijs was ontvlucht. Voortdurend wordt hij er herinnerd aan een nog onverteerd oorlogsverleden, temeer omdat dit verleden hardnekkig blijkt door te leven in het heden. Dat geldt alleen al voor Claus' directe verblijfsomstandigheden: de jonge schrijver wordt in Oostakker-Lourdes voor het eerst in een jaar tijd herenigd met zijn vader, moeder en broers, met wie hij in september 1944 Kortrijk was ontvlucht om aan de straatrepressie te ontkomen. De problemen en spanningen van toen blijken zes jaar later nog steeds hun schaduw te werpen over het gezin.

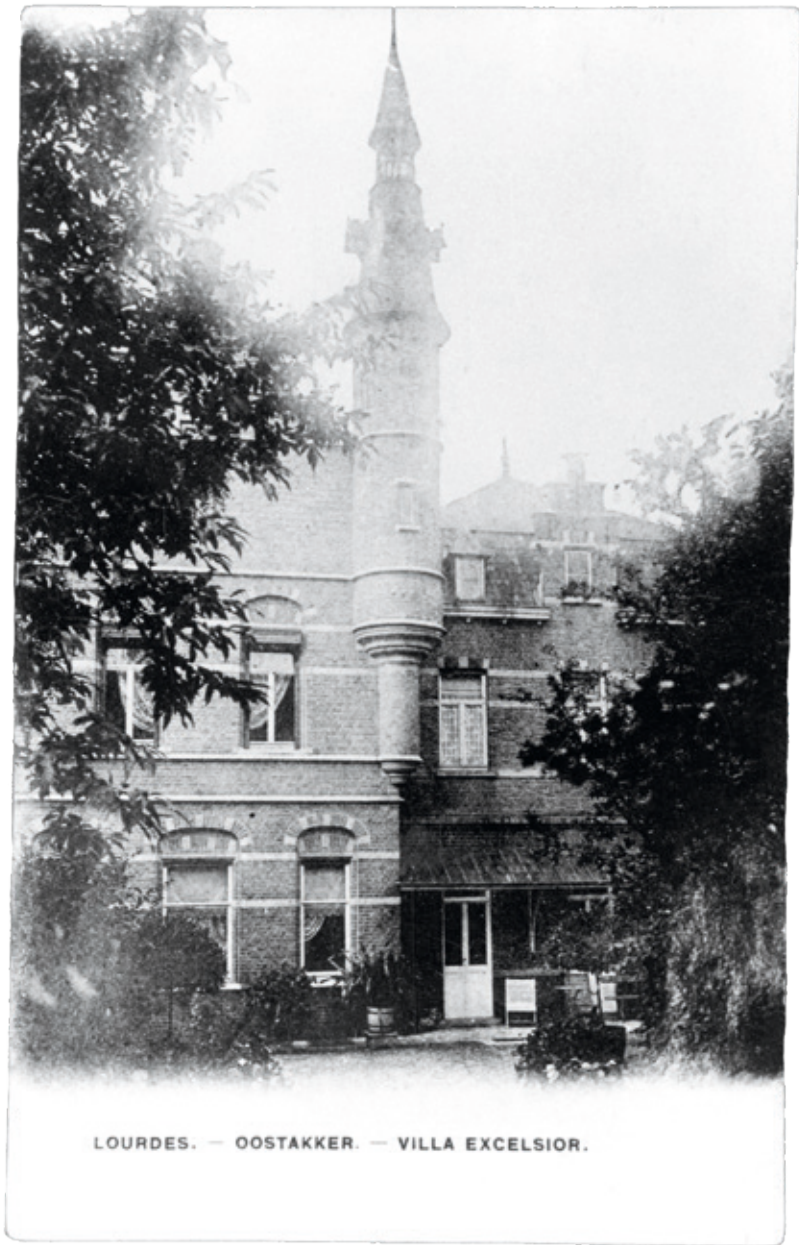
TE GAST IN VILLA BERKENHOF

*"Wij verhuizen binnen een 10tal dagen, naar Lourdes Oostakker (...) 't Is daar een oud kasteeltje stil en deftig (...) Wij zullen het Berkenhof noemen daar er maar 1 Beuk is en 3 Berken"*¹² zo schreef Germaine Vanderlinden aan zoon Hugo, die in augustus 1952 voor enkele maanden bij zijn ouders in de Koestraat 23 zou intrekken.¹³ Zijn aankomst in deze Villa Berkenhof verwerkte Claus datzelfde jaar nog in een verhaal. In *"Het huis van zijn vriend"* gaat ene Walter samen met zijn vriend Albert op bezoek bij zijn ouders, die net verhuisd zijn naar een *"groot burgerhuis, met vier groteske, gepunte, ronde torens"*, *"drie verdiepingen"* en een aanpalend *"koetsiershuis"*.¹⁴ Wie bij het lezen van die beschrijving drie torens en een verdieping wegdenkt, bekommt een behoorlijk accuraat beeld van de nieuwe woning van de familie Claus. De auteur heeft Villa Berkenhof in zijn verhaal een sprookjesachtig-romantische toets gegeven en dat is goed getroffen. Zijn vader Jozef Claus ondernam in dit 'kasteeltje' immers een niet veel minder fantastische poging om de financiële malaise af te weren die sinds de 'repressie' over het gezin was gekomen.

— 12 Ongedateerde brief Germaine Vanderlinden aan Hugo Claus, d.d. [medio juli 1952] – kopie in H. Clauscentrum/Instituut voor de Studie van de Letterkunde in de Nederlanden (ISLN).

13 G. Wildemeersch, *Kroniek 1950-1955* [...], pp. 144-147.

14 H. Claus, *Het huis van zijn vriend*, in: *Verhalen*, Amsterdam, 1999, pp. 135-137.

^ Villa Excelsior, zoals het huis aan de Koestraat 25 nog heette voordat de familie Claus er in de zomer van 1952 introk en Jozef Claus het herdoopte in 'Villa Berkenhof'. [Collectie Guido Rogiers]

Eind jaren 1930 had vader Claus nog een relatief succesvolle drukkerij gedreven aan de Oudenaardse Steenweg in Kortrijk. In de loop van de Tweede Wereldoorlog belandde hij echter door het nijpende papiertekort in een steeds penibeler economische situatie. Ondanks de opdrachten die de Duitsgezinde Claus kreeg dankzij zijn connecties in het lokale collaborateurswereldje, zag hij zich genoodzaakt de drukkerij te verkopen. Na de bevrijding van Kortrijk in september 1944 ging het van kwaad naar erger. Hugo's vader werd tot februari 1946 opgesloten in het Kortrijkse interneringskamp De Wikings, waardoor zijn oudste zoon en echtgenote Germaine Vanderlinden, die eveneens vanwege collaboratie – een baan als secretaresse in een Duitse vliegtuigenfabriek – uit haar rechten was ontzet, in tussentijd voor het inkomen moesten zorgen. In de daaropvolgende jaren trok het gezin van de ene plaats naar de andere zonder ergens lang te blijven. De nieuwe drukkerijen die Jozef Claus begon in achtereenvolgens Astene, Moeskroen en Oostende werden telkens na enige tijd weer opgedoekt.¹⁵ Het verging hem zoals de meeste gewezen collaborateurs: na de oorlog was het voor hen moeilijk om aan de kost te komen, de staat had hen hun burgerrechten ontnomen en andere burgers meden hun ondernemingen veelal, solidaire lotgenoten en sympathisanten daargelaten.

Toen vader Claus in Oostakker een tehuis voor ouderen van dagen begon, leek dat dan ook verdacht veel op een wanhoopspoging. Niet in de laatste plaats omdat Claus zich in een branche stortte waarmee hij nauwelijks ervaring had. Tijdens het verblijf van zijn zoon woonde in het tehuis een viertal pensionnaires, maar het viel te voorzien dat de geldnood van de familie Claus zich niet zo gauw zou laten uitwissen

¹⁵ S. de Coster, Ongezien gedrukt, in: *Revolver. Driemaandelijks literair tijdschrift*, jg. 28, 2002, nr. 4 (maart), pp. 12-31.

> Jozef Claus.

“Met oprechte dank voor de attentie die u mijn vader heeft betoond. Hij was, onder zijn branie en quasi-levenslustigheid, een ongelukkig man, die vast veel steun heeft gevonden in uw bezoeken.”

Uit: brief van Hugo Claus aan Raf Seys van 22 maart 1989.

[Collectie Hilde Plancke]

en dat ook deze zoveelste poging om als ex-'zwarzen' een stabiel inkomen te veroveren tot mislukken gedoemd was. In mei 1953 namen Germaine Vanderlindens jongste broer Marcel en zijn vrouw Nelly Impens het home over. De familie Claus vestigde zich opnieuw in Gent, ditmaal aan het Burgemeester Lippensplein 7.¹⁶ Het vertrek uit Villa Berkenhof was wellicht het gevolg van schulden, maar mogelijk ook van een huwelijks-crisis, zoals blijkt uit een andere brief van moeder Claus aan haar oudste zoon: "*Papa heeft een coup de foudre gehad 't is te zeggen (verliefd op Leona die hem uitzigt gelijk een droge citroen en financieel en moralisch D]*".¹⁷ De financiële zorgen en het sociaal isolement moeten zwaar gewogen hebben op de relaties binnen de familie.

^ Onder anderen Jozef Claus (links achteraan), Germaine Vanderlinden en Hugo Claus op de aankondiging van de bruiloft van Hugo's nicht Christine Vanpachtenbeke in Nukerke. [Collectie Christine Vanpachtenbeke]

Bij Hugo Claus riep het verblijf in Oostakker wellicht onaangename herinneringen op aan de 'repressie' en de moeilijke jaren die daarop gevolgd waren. Niet alleen waren zijn ouders er andermaal in gefaald om als gewezen incivieken maatschappelijk te re-integreren, het was ook alsof het onevenwichtige beeld dat de auteur zich als opgroeiende jongen van hen had gevormd, werd bevestigd. Een beeld waarin papa wel heel wat minder positief uit de verf kwam dan mama. In de '*Nota's voor een Oostakkerse Cantate*' is de biologische vader veroordeeld tot een ondergeschikte rol ten opzichte van de moeder, naar wier aanwezigheid en eeuwigheid vurig, op een bijna religieuze

— 16 Bevolkingsboek G.A. Oostakker, nr. 20, pp. 144-152; G. Rogiers, *Oostacker-Lourdes. Picturebook*, s.l., 2012.

17 Brief G. Vanderlinden aan H. Claus, d.d. 24 februari 1954 – kopie in H. Clauscentrum/ISLN.

manier, wordt verlangd. Haar echtgenoot maakt een slappe, inerte indruk en lijkt weinig met zijn eigen nageslacht te maken te willen hebben:

*"Onder de linde, in de schaduw en bedauwd,
Ligt de vader, niet te tornen,
Bekijkt dagen, dagen lang zijn murwe kinderen."¹⁸*

Mama daarentegen zal bij haar kind altijd een gevoel van eenheid opwekken, zoals blijkt uit de bekende openingsregels van *'De moeder'*: *"Ik ben niet, ik ben niet dan in uw aarde"*. In dit gedicht bezoekt een zoon zijn ouder wordende moeder, die *"elke dag te sterven staat"*. Hoewel hij haar intussen 'ontgroeid' is, ervaart de zoon nog steeds een gevoel van 'onherstelbare' verbondenheid:

*"In mij vergaat uw leven wentelend, gij keert
Niet naar mij terug, van U herstel ik niet."¹⁹*

Hoewel biografie en poëtische fictie natuurlijk nooit zomaar gelijkgeschakeld mogen worden, zijn er in dit geval goede redenen om aan te nemen dat de familiale relaties

in deze gedichten minstens gedeeltelijk gebaseerd zijn op Claus' weerzien met zijn ouders in Oostakker en de herinneringen aan de eerste jaren na de oorlog die daarbij werden getriggerd. Vader Claus moet met zijn 'onnozele' onderneming en liefdesaffaire opnieuw als een nogal zwakke, afwezige figuur zijn overgekomen

< Germaine Vanderlinden op latere leeftijd.

"La plus forte image que je garde de ma mère, c'est pendant la guerre, au cours d'une scène avec mon père. Elle travaillait alors dans une petite usine de pièces détachées pour avions, dirigée par les Allemands. Elle y était secrétaire, et mon père a cru – à tort ou à raison – qu'elle avait une liaison avec le directeur. Je le revois hurlant et criant, et je la revois, belle, radieuse, dans un élégant ensemble, prête à sortir, je revois son sourire énigmatique, supérieur, je la revois éblouissante, comme si elle avait changé de nature."

H. Claus in: M. Bisiaux & C. Jajolet (ed.), *A ma mère. 50 écrivains parlent de leur mère*, Paris, 1988, p. 119. [Collectie Hilde Plancke]

¹⁸ H. Claus, Nota's voor een Oostakkerse Cantate [...], p. 27.

¹⁹ H. Claus, Nota's voor een Oostakkerse Cantate [...], p. 26.

op zoonlief – net zoals toen die vader geïnterneerd werd en de 16-jarige Hugo in één klap met een heleboel verantwoordelijkheden werd opgezadeld. De jongeman voelde gedurende die nadagen van de 'repressie' wellicht meer dan ooit de aandrang om de toen al lichtjes aftakelende Germaine Vanderlinden ridderlijke bescherming te bieden. Tenslotte was dat de roeping die hij tijdens de bezetting meende te hebben gevonden en die niet van de ene dag op de andere was verdwenen: de ridder in het harnas van de Nieuwe Orde, de uitverkoren zoon van de grootste moeder van allemaal, Vlaanderen, de held die desnoods ten strijde zou trekken om haar eer te verdedigen.

Hier waren patronen in het spel die Claus in latere werken zoals *Het verdriet van België* (1983) ten gronde zou onderzoeken: hoe jongens die een overtuigende vaderfiguur ontberen in een symbiotische liefde voor moeders (moederlijke naties inbegrepen) blijven steken en gemakkelijk een vurige bewondering ontwikkelen voor supermannelijke rolmodellen zoals het naziboegbeeld Reinhard Heydrich of de Vlaamse oostfront-ridder Reimond Tollenaere. Dat Claus zich tijdens zijn verblijf in Oostakker opnieuw met dergelijke patronen geconfronteerd wist, is aannemelijk.

Het is tekenend dat de zoon in de 'Nota's' zich 'onherstelbaar' verbonden meent te voelen met zijn moeder; doorgaans wil iemand 'herstellen' van een of andere kwaal of ziekte, maar toch niet van zijn eigen moeder? Het lyrische ik lijkt behoorlijk in de knoop te liggen met zijn nog steeds veel te intense verlangen naar moederlijke aanwezigheid. Dat verlangen heeft eigenlijk iets infantiels – alsof hij als volwassen man nog niet helemaal volgroeid is en verstrikt blijft in een kinderlijke kijk op vaders, moeders en de werkelijkheid in het algemeen. Maar wat als die kinderlijke kijk net inherent is aan de hele gemeenschap waarin zo'n jongeman opgroeit en diep met de cultuur en traditie van die gemeenschap verweven is? Wordt het dan niet moeilijk om nog helemaal 'volwassen' te worden?

Om een dergelijke diepgravende cultuurkritiek tot een goed einde te brengen, had Claus een vermomming nodig waarmee hij kon doordringen tot de diepste geheimen van het idyllische dorp Vlaanderen.

DE SNELSCHRIJVER VS. HET DORP

In de eerste regels van Claus' dichtbundel wordt de lezer geconfronteerd met een geheim dat Oostakker in de greep houdt. Er is sprake van bepaalde 'kwalen' die de kinderen van hun ouders hebben overgeërfd en waarvan alleen een 'ingewijde' op de hoogte is. Deze ingewijde heeft echter 'geen lippen': alle dorpelingen doen er het zwijgen toe en daardoor kan het geheim van generatie op generatie worden overgedragen.

Er is kennelijk maar één iemand in het hele dorp die de confrontatie wil aangaan met de broeierige stilte die over Oostakker hangt:

"En in dit dorp tussen de gevlerkte linden

*Verraadt de snelschrijver zijn dorpelingen.
De stilte is
Een gericht van steen, een ijzeren dooi wanneer hij
Weent en schrijft en luistert naar de mannelijke kinderen (...).²⁰*

Snelschrijver is een ander woord voor stenograaf en dat heeft, gezien de allesoverheersende stilte in het dorp, natuurlijk iets paradoxaals: hoe kun je nu noteren wat niet te horen valt? Hoe doorgrond je een geheim waarover niemand wil spreken? De paradox van de snelschrijver heeft veel weg van de mentale toestand van iemand die een trauma probeert te verwerken. Deze snelschrijver 'weent en schrijft' dan ook. Hij verbindt het schrijfproces met het verwerkingsproces en zoekt al 'noterende' naar een manier om het onuitsprekelijke weer uitspreekbaar te maken.²¹ Het trauma heeft hier echter duidelijk een sociale en culturele dimensie: het hele dorp zwijgt. De sleutel van het geheim dat de snelschrijver tracht te ontrafelen, ligt niet bij één persoon, maar bij 'de mannelijke kinderen'. De suggestie is dan ook dat, zolang niemand het geheim wil of kan uitspreken, de hele gemeenschap in een staat van infantiliteit en onmondigheid zal blijven steken.

Wie als auteur een dergelijk collectief verdringingsritueel op een overtuigende manier aan de kaak wil stellen, kan zich niet langer aan dit gebeuren onttrekken – als een vrije vogel of autonome kosmopoliet. Hij moet zelf aan het ritueel deelnemen om het vervolgens van binnenuit te ontregelen. Alleen zo is Claus met andere woorden in staat om zijn onvrede over het naoorlogse, schijnbaar harmonische Vlaanderen op een doeltreffende, kritische manier onder woorden te brengen: door zich het masker voor te binden van een verraderlijke snelschrijver in het hart van de dorpsgemeenschap en datgene bloot te leggen wat in de idylle het daglicht niet mag zien.

Wanneer namelijk de nacht aanbreekt in het dorp, komt alles wat overdag verdrongen wordt plotseling tevoorschijn:

*"Achter de heimelijke huizen ligt een planeet
Waarop glariënde soldaten wachten (...)*

*Dan treden zij in schichten binnen
En maken voren, cirkels, hagelende tekens (...)*

*En een wolk wordt ons wezen.
In ons voorgoed verminkte lijf marcheren
Onhoorbaar deze Canadezen."²²*

---

²⁰ H. Claus, Nota's voor een Oostakkerse Cantate [...], p. 19.

²¹ Zie: C. Caruth (ed.), *Trauma. Explorations in memory*, Baltimore, 1995; C. Caruth, *Unclaimed experience. Trauma, narrative and history*, Baltimore, 1996.

²² H. Claus, Nota's voor een Oostakkerse Cantate [...], p. 23.

Er valt iets voor te zeggen dat in deze regels, die geciteerd werden uit het vijfde gedicht van 'Nota's voor een Oostakkerse Cantate', een soort *trauma-reenactment* plaatsvindt. Het is alsof de Tweede Wereldoorlog nog niet helemaal voorbij is in dit nochtans naoorlogse Oostakker. De dorpelingen lijken in de ban van allerlei heidense symbolen: 'schichten' en 'hagelende tekens', die herinneren aan de dubbele bliksemschicht, ofwel Sig-rune, van het verslagen nationaalsocialisme. En bepaalde oorlogsgebeurtenissen, zoals de bevrijding van een dorp door Canadese soldaten, waren blijkbaar zo pijnlijk voor het volks-'wezen' van deze gemeenschap dat ze nog steeds niet verwerkt zijn. "*Bitter smaakt het kruid der herinnering*", zo luidt het in een van de volgende gedichten en inderdaad lijkt het in Claus' Oostakker wel te wemelen van dwangbeelden van een onverwerkt oorlogsverleden. Van een pijnlijke herinnering aan de volksrepressie en de Belgische vlaggen die toen massaal in het straatbeeld opdoken – een 'horde' die de 'vadervlag uithangt' – tot de *unheimliche* transformatie van een bijbels tafereel in een Holocaust-evocatie – een 'brandende jood in het braambos'. En wat te denken van de obsederende aanwezigheid van 'verminkten' in het dorp?²³

Schrijft dan het contrast met het werkelijke Oostakker van 1952, waar in de lokale politiek geen spoor van onvrede te bespeuren valt en de CVP jaar na jaar vaderlijk de touwtjes in handen houdt. Hoe kan het ook anders, in een gemeente die gewoon zindert van volksgeloof en een bijna middeleeuwse soort vroomheid en godsvrucht: in de zomer van 1952 is Lourdes-Oostakker nog steeds het kloppende hart van de Mariaverering in Vlaanderen, het dorp stroomt als vanouds vol met duizenden pelgrims die de grot willen bezoeken waar op 7 april 1875 Pieter de Rudder op wonderbaarlijke wijze werd genezen door de heilige Moeder-Maagd.²⁴

Een dergelijk oord bevolken met de schimmen van een voorbije oorlog kan echt alleen maar in fictie. Toch?

DE OOSTAKKERSE UNTERSTURMFÜHRER

Het toeval wil dat Oostakker in 1952, behalve als het brandpunt van Vlaanderens Mariadevotie, in bepaalde kringen ook bekend staat als de geboorteplaats van SS-*Untersturmführer* en VNV-boegbeeld Reimond Tollenaere (1909-1942). Overigens moet dat feit bijna exact tien jaar eerder in vrijwel heel Vlaanderen bekend zijn geweest. In 1942 viel de plaatsnaam 'Oostakker' immers af te lezen van Tollenaeres bidprentje, dat vanaf dat jaar een van de iconische beelden werd van een intensieve herdenkingscultus.

Toen Tollenaere op 22 januari 1942 als oostfrontsoldaat sneuvelde in Kopyc bij Leningrad, zette het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) de nagedachtenis aan zijn voormalig

²³ H. Claus, *Nota's voor een Oostakkerse Cantate* [...], pp. 20, 22, 27.

²⁴ R. Poelman, *Oostakker in de 20ste eeuw* [...], pp. 20, 240-246.

< Het iconische bidprentje van Reimond Tollenaere. [Collectie ADVN]

politicus volop in als wapen in de concurrentieslag met andere collaborerende organisaties – in de eerste plaats de DeVlag – om zoveel mogelijk vrijwilligers te ronselen voor het Vlaamsch Legioen, het regiment van de Vlaamse oostfrontsoldaten.²⁵ In *Volk en Staat* en andere periodieken die van het VNV uitgingen, werd Tollenaere heengaan keer op keer voorgesteld als een noodzakelijk en exemplarisch 'offer van het nieuwe Vlaanderen in den strijd tegen het bolsjewisme'.²⁶ Het NSJV-ledenblad *De jonge nationaalsocialist* presenteerde Tollenaere vanaf diens dood als een onbuigzame supersoldaat en onbetwistbaar rolmodel voor de jeugd: "hij marcheerde ook hier voorop, de eerste in het Legioen, de eerste in den aanval. Tot in den dood ging hij voor." De man die bij leven met zijn opzweepende speeches de "roepstem van het soldateske Vlaanderen" was geweest, en de drijvende kracht achter de oostfrontcampagne van het VNV, had aan het front bewezen

dat Vlaanderen, als het maar dapper en onverzettelijk vocht in de strijd, eindelijk weer groot zou worden. Nu was het aan de jongens en meisjes van de NSJV om Tollenaere te volgen: "De vendels der NSJV zullen uw naam in hunne vaandels dragen, en uw daad in elke jonge man en in elk jong meisje in eigen gestalte tot werkelijkheid roepen".²⁷ Hugo Claus en andere vendelknepen konden na januari 1942 in vrijwel elk nieuw nummer van *De jonge nationaalsocialist* lezen dat ze om echte kerels te worden alleen maar zoveel mogelijk op de heroïsche *Untersturmführer* moesten gaan lijken.

Ook de onvolgroeide man in de 'Nota's' lijkt zich, om zijn onvolwassenheid te compenseren en de illusie van een stabiel ik te creëren, in alle mogelijke omstandigheden een

25 P.J. Verstraete, *Reimond Tollenaere. Biografie*, Kortrijk, 1996, pp. 414-422.

26 In: *Volk en Staat*, 1-2 februari 1942.

27 F. Mares, *Reimond Tollenaere. Onze vendels dragen uw naam in hunne vaandels*, in: *De jonge nationaalsocialist*, jg. 2, 1942, nr. 4 (februari), p. 2.

zelfbeeld van gestaalde mannelijkheid te moeten voorspiegelen. Vooral op intieme, kwetsbare momenten – tijdens seks met zijn geliefde bijvoorbeeld – neemt hij als vanzelf een agressieve soldateske houding aan. De “staat van begeerte” wordt er een van “aanval” en “moord”, het geslachtsdeel wordt geassocieerd met een “geweer”. Bij een penetratie is het alsof hij “schiet in lemmer en spies” of is hij “hol en hard / Tot in de mijnschacht en het sabel / Van je heimelijke haar”. Achter dat pantser van supermannelijke strijd lust verbergt de man vooral zijn onvermogen om te erkennen dat vrouwen over een eigen seksualiteit beschikken. Het is dan ook niet verwonderlijk dat die man nog zo “onherstelbaar” verkleefd is aan zijn moeder: deze belichaamt in zijn ogen immers de ideale, aseksuele, even verheven als gediensdige vrouw. Het fascinerende is dat die mannelijke angst voor een lichamelijke, zinnelijke werkelijkheid in Claus’ poëzie lijkt te resoneren met de context van het bedevaartsoord Oostakker-Lourdes: onder de vele vrouwen en moeders in deze gedichten bevindt zich ook een “heilige” “maagd”, wier “lijf” “gekneeld” wordt in “grotten”. Elementen uit de christelijke leer geraken op die manier vermengd met de idealen van mannelijkheid en soldatendom.

Tot in de laatste gedichten van Claus’ bundel zal het lyrische ik door die masculiene ideaalbeelden geobsedeerd blijven. Daar verschijnt vanuit het niets, als een spookbeeld dat zich maar niet laat verjagen, een “boer” die een “laag en heftig leger” van “rammen” aanvoert. Hij noemt de naam van het ik en blijft vervolgens wachten en staren voor de “kinderlijke struiken waarin ik waak en schuil”.²⁸ Alsof in de christelijke idylle Oostakker ook na de oorlog nog soldaten worden gezocht om te strijden voor het moederland.

Het is goed mogelijk dat de ex-vendeljongen Claus, toen hij tien jaar na Tollenaeres overlijden het geboortedorp van zijn oude idool bezocht, bepaalde verontrustende herinneringen niet kon onderdrukken. De gedachte aan de gesneuvelde *Untersturmführer* hing er nog in de lucht, temeer omdat er in augustus 1952 nog steeds Tollenaeres in Oostakker woonden.

HET UUR DER HUURSOLDATEN

Zo'n twee jaar eerder, in maart 1950, had in de woning van de acht jaar jongere broer van Reimond en gewezen oostfrontvrijwilliger Leo Tollenaere een ontmoeting plaatsgevonden tussen enkele oud-strijders. Begin dat jaar was al eens vergaderd in het ‘zwarte’ Café Monopole aan de Elizabethlaan in Gent, nu zouden ze in het ouderlijk huis van Reimond Tollenaere in Oostakker-dorp hun ideeën op schrift stellen. Resultaat was een ‘beginselverklaring’ waarmee Leo Tollenaere en zijn gasten aan de wieg kwamen te staan van het Vlaams Verbond van Oud-Oostfronters (VVOOS), de eerste overkoepelende organisatie voor Vlamingen die tussen 1941 en 1945 als soldaat in het Duitse leger naar Rusland waren getrokken.

---

²⁸ H. Claus, Nota's voor een Oostakkerse Cantate [...], pp. 28, 29, 32, 46, 54.

Het door Bert De Gruyter geleide VVOOS, dat afdelingen had in alle provincies van Vlaanderen, profileerde zich nadrukkelijk als een politiek neutrale organisatie die in de eerste plaats als sociaal vangnet wilde dienen voor de vaak werkloze en soms zwaar verminkte oud-strijders. Bijna even belangrijk als de prothesen of invalidewagentjes waar de vereniging haar leden in voorzag, waren niettemin de regelmatig plaatsvindende 'dodenhuldes' of 'heldendagen'. Tijdens dergelijke gelegenheden bleek het ideologische profiel van de vereniging alvast minder neutraal dan deze graag suggereerde. In Antwerpen organiseerde het VVOOS op 27 januari 1951 voor het eerst sinds de bevrijding een herdenking van Reimond Tollenaere. Zo ontstond een traditie van oostfrontplechtigheden, die opvallend genoeg vaak binnen een uitgesproken christelijke context plaatsvonden, zoals de jaarlijkse mis in de Dominicanerkerk in de Holstraat te Gent.²⁹ Blijkens het ledenblad *Periodiek Contact* werd de dood van Tollenaere en andere oostfrontridders tijdens die bijeenkomsten onveranderd – als was de Tweede Wereldoorlog nooit geëindigd – voorgesteld als een zinvol offer in een strijd die nog steeds voortduurde. Deze soldaten, die aan het front door het "moederlijk snoer" gebonden waren gebleven "aan den voelenden groei van het volk en den grond", zouden altijd weer "herrijzen (...) 'gelijk een machtig heer', onoverwinnelijk".³⁰ Behalve supermannelijke en soldateske accenten vertoonden dergelijke uitspraken dus ook christelijke trekjes. Als waren Tollenaere en de andere gesneuvelden, behalve zonen van Moeder Vlaanderen, in zekere zin ook zonen van God, die nooit helemaal konden sterven, maar steeds herboren zouden worden.

De offerlogica en fixatie op een haast bovennatuurlijke mannelijkheid die de herdenkingstoespraken kenmerkten, hadden bovendien veel weg van de retoriek van de VNV-oostfrontcampagnes en contrasteerden met de pogingen van het VVOOS om zich tegenover de buitenwereld nadrukkelijk als een niét-nationaalsocialistisch geïnspireerde vereniging te profileren. De vereniging maakte daarbij gebruik van twee typische strategieën die door heel wat naoorlogse Vlaams-nationalistische groeperingen werden ingezet om de Vlaamse collaboratie te rechtvaardigen.³¹ In het geval van het VVOOS weerspiegelden die zich in het motto van de vereniging: 'Voor outer en heerd'. De gewezen oostfrontridders zwoeren bij hun geloof in God ('outer') en trouw aan Vlaanderen ('heerd'). Dát waren de idealen waarvoor ze in Rusland het bolsjewisme hadden bestreden – niet Hitler en diens heidense nationaalsocialisme. Niet toevallig ging het VVOOS er prat op dat zijn kern bestond uit zogenaamde 'rebellens',³²

29 Anonymus, Sneyssens 50 jaar jong, in: *Sneyssens*, nr. 4, 2009, pp. 1-15; M. Beerten, B. Dosfel, W. Haagen e.a., *Huldeboek 2: 50 jaar Sint-Maartensfonds*, Antwerpen, 2001, pp. 43-47.

30 M.G., Aan de moeders der helden, in: *Periodiek contact*, jg. 1, 1951-1952, nr. 9/10 (januari); J.D.D. Nieuwenhuis Nyegaard, in: *Periodiek contact*, jg. 1, 1951-1952, nr. 2 (mei).

31 Zie: M. Beyen, *Zwart wordt van langs om meer de Vlaamsgezinde massa. De Vlaamse beeldvorming over bezetting en repressie, 1945-2000*, in: J. Gotovitch & C. Kesteloot (eds.), *Het gewicht van het oorlogsverleden*, Gent, 2002, pp. 105-119.

32 T. Peeters, *Het Sint-Maartensfonds. Een Vlaamse hulporganisatie en vereniging van voormalige vrijwilligers in nazi-Duitse (para-)militaire organisaties*, Gent, 2013, p. 52 [masterscriptie, online ge-

oostfronters die geweigerd hadden om de SS-eed af te leggen.³³ Een uitspraak in het julinumnummer van *Periodiek Contact* uit 1951 gaf de algemene teneur goed weer: “En we durven vragen: welk eerlijk Vlaming ziet vandaag nog in ons het symbool van het verraad, het prototype van huurlingendom?”³⁴

Interessant genoeg duiken er in Claus' Oostakker nu net wél 'huursoldaten' op. Hoewel deze traditioneel-agrarische dorpsgemeenschap minstens even diep in de zuiverheid en eigenheid van haar volkswezen gelooft als de leden van het VVOOS, belet dat haar kennelijk niet om te heulen met een vreemde legermacht:

*“Maar wacht, wacht. Als een schot in de twijgen
Waar in geofferd wordt, gesmeekt, gehunkerd,
Slaat het uur der huursoldaten.”*³⁵

Wanneer even later ook nog eens 'heidenen' in het zoals gezegd door en door christelijke Oostakker blijken op te duiken, kan van toeval nauwelijks nog sprake zijn.

HEIDENEN TE LOURDES-OOSTAKKER

Op een even subtiele als lucide manier legt Claus hier de interne contradicties bloot in de strategieën die een aanzienlijk deel van de naoorlogse Vlaamse gemeenschap aanwendt om een collectieve oorlogsschuld goed te praten en dat typeert het soort cultuurkritiek dat de dichter in zijn *Nota's voor een Oostakkerse Cantate* wil bedrijven: een poëtische, indirecte, maar beklijvende aanklacht aan het adres van een Vlaanderen dat er niet in slaagt om zijn verleden kritisch te verwerken en stagneert in een staat van kinderlijkheid en onmondigheid. Sterker nog, dit Vlaanderen dreigt na de bevrijding zelfs voortdurend terug te vallen in de bewondering voor nationaalsocialistische helden als Reimond Tollenaere: in geen tijd ontstaat een hardnekkig volgehouden herdenkingscultus, die vergroeid lijkt met een traditioneel-christelijk volksgeloof, niet alleen door de katholieke context waarbinnen die cultus kan gedijen, maar ook doordat in de rituelen zelf kenmerken van het heidense en het christelijke denken tot een amalgaam worden gesmolten op grond van bepaalde gelijkenissen in de beeldvorming van mannen en vrouwen, zoals de onsterfelijke zoon en diens symbiose met een verheven moederfiguur.

---

publiceerd: https://lib.ugent.be/fulltxt/RUG01/002/060/225/RUG01-002060225_2013_0001_AC.pdf

33 Zie: Br. De Wever, “Rebellen” aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 53, 1994, nr. 4, pp. 201-215; Br. De Wever, “Rebellen” aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 1, pp. 3-11; Br. De Wever, “Rebellen” aan het Oostfront. De politieke moeilijkheden bij de Vlaamse Oostfronters, in: *Wetenschappelijke tijdingen*, jg. 54, 1995, nr. 2, pp. 81-90.

34 In: *Periodiek Contact*, jg. 1, 1951, nr. 4 (juli).

35 H. Claus, *Nota's voor een Oostakkerse Cantate* [...], p. 24.

SINT-PIETERSBANDEN
29e jaarlijkse bedevaart naar
Lourdes-Oostakker
op zondag 15 oktober 1978.

EUCHARISTIEVIERING

ST.-PIETERSBANDEN :

Stichters:

+ Dr. Jef Goossenaerts,
+ Pater D.A. Stracke, s.j.

Het bestuur:

Mevr. J. Goossenaerts,
L. Dosfel,
N. Vrome,
Heren L. Tollenaere,
H. De Buck.

Schuurstraat 62
9110 St.-Amandsberg.

O.L. VROUW VAN VLAANDEREN
BID VOOR ONS !

Eucharistieviering in concelebratie
opgedragen door onderpastoor Herman
Waterschoot, 25 jaar priester,
en homilie door Hoogeerwaarde Heer
Prelaat Joost Marcel Boel, 25 jaar
Abt van de Norbertijnerabdij van
Tongerlo.

Het is overigens niet onmogelijk dat Claus tijdens zijn verblijf in Oostakker zelf ongewild getuige is geweest van zo'n ritueel. Uit het archief van het VVOOS in het ADVN blijkt namelijk dat de gewezen oostfrontstrijders in oktober 1952 deelnamen aan een bedevaart naar het Vlaamse Lourdes die doordrongen moet zijn geweest van de nagedenking aan Tollenaere en bedoeld was om een jaar later officieel met diens herdenking te worden gecombineerd.

De bedevaart in kwestie werd georganiseerd door Sint-Pietersbanden, een in 1949 door de Vlaams-nationalistische filologen en oud-activisten Jozef Goossenaerts en pater Desiderius Stracke opgerichte vereniging die financiële bijstand verleende aan slachtoffers van de 'repressie', maar ook jaarmissen hield ter herdenking van Tollenaere en andere 'martelaars' van collaborerend Vlaanderen zoals Leo Vindevogel en Cyriel Verschaeve. Deze vereniging, waar Leo Tollenaere overigens eveneens nauw bij betrokken was, organiseerde vanaf 1949 jaarlijks op de derde zondag van oktober een viering in de basiliek van Lourdes-Oostakker, waarna nog een uitgebreide maaltijd volgde in het nabijgelegen Vlaamsgezinde Hotel van Lourdes. De actie kon ieder jaar op heel wat bijval rekenen, onder meer van het VVOOS, dat geregeld met Sint-Pietersbanden samenwerkte en als overtuigd christelijke vereniging natuurlijk niet op de bedevaarten mocht ontbreken, temeer omdat de eucharistie samenging met een eredienst voor de gesneuvelde. Politieagenten hielden het gebeuren intussen nauwlettend in de gaten en noteerden nummerplaten. De sfeer in de omgeving van het bedevaartsoord moet op zulke momenten dan ook gespannen zijn geweest.³⁶

Dat alles speelde zich af op een steenworp van Villa Berkenhof. Het doet op zijn minst de vraag rijzen of Claus' Oostakkerse gedichten wel altijd – zoals tot dusver het geval was³⁷ – gelezen dienen te worden als autonome, in zichzelf besloten kunstuitingen. Of een concrete en nabije werkelijkheid buiten de tekst niet minstens even relevant kan zijn als uitgangspunt bij het lezen van deze gecanoniseerde gedichten:

*"Dansend of geslagen,
Gevangen in de menselijke warmte gaan wij trager reeds
In de struiken van onwil, in de besmette weiden*

— 36 Ongedateerde brief Jozef Goossenaerts aan VVOOS, d.d. [juli-augustus 1952] – ADVN, Antwerpen, D1034; F. van Campenhout, *Broederband is mijn naam: van vriendenkring tot broederband, 1961-1991*, Gent, 1992, pp. 19, 36 (eindnoot 17); E-mail van P. Tollenaere aan A. Fuhrmann, d.d. 25 december 2017.

37 Zie o.a.: J. Weisgerber, *Hugo Claus. Experiment en traditie*, Leiden, 1970; P. Claes, *Claus-reading*, Antwerpen, 1984; G. Wildemeersch, *De snelschrijver onder de linde. Een interpreterend onderzoek van de relatie tussen mens, natuur en bovennatuur in Hugo Claus' Oostakkerse gedichten*, Wilrijk, 1984 [doctorale dissertatie]; D. De Geest, *Hugo Claus als experimenteel dichter*, in: *Het teken van de ram. Jaarboek voor de Clausstudie*, vol 2., Antwerpen, 1996, pp. 185-208.

Verbond Vlaamse Oud-Oostfrontstrijders

GEWEST GENT

Sociale Dienst — „Roeland”, Korte Kruisstraat 3, Gent

Aandeel aan toonder N° 1143

van 100 frs (honderd francs) of meer in een

Kunstarm of -Been

voor een verminkte Oostfrontstrijder

Het kapitaal dient als verloren beschouwd, en als dividend geldt alleen het besef, een man te hebben geholpen die voor Vlaanderen en Europa méér over had dan mooie woorden

- ^ Aandeel kunstarm of -been voor verminkte oud-strijder. [Collectie ADVN] In Claus' roman *De verwondering* belandt de protagonist Victor-Denijs de Rijckel in het dorp van een legendarische oost-frontridder – de op mysterieuze wijze verdwenen Jan Willem Crabbe – en woont er ongenood een herdenking van deze Crabbe bij. Ook aanwezig een 'Verbond' van oud-strijders, waarvan er "twaalf een of andere verminking hadden": "het Fonds had 4 invalidenwagens, zeventien kunstarmen, acht kunstbenen bezorgd in het laatste jaar". (H. Claus, *De verwondering*, Amsterdam, 2010, p. 194).

*En volgen de verminkten op de voet. Zij fluisteren.
(...)*

*De heidenen in het park, de ravenschieters en de ridders
Horen wij.*³⁸

Intussen zit de snelschrijver nog steeds al wenend en schrijvend in het 'veld van Oostakker', wanneer hij deze 'verminkten' hoort voorbijtrekken. Een stoet van invaliden, die hem confronteren met wat hij zelf maar net niet is geworden en zo wel de spoken van een nog voortwoedende oorlog lijken. Wie evenwel niet is ingewijd, waant zich slechts de getuige van een zoveelste bedevaart in het vredige, katholieke Vlaanderen van de jaren 1950.³⁹

38 H. Claus, Nota's voor een Oostakkerse Cantate [...], p. 27.

39 De auteur dankt Kris Humbeeck, de leden van de heemkundige kring De Oost-Oudburg, het personeel van de Antwerpse Universiteitsbibliotheek, de Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience, het Letterenhuis en het ADVN, Guido Rogiers, Jean-Baptiste Vanderlinden, Jozef Ackerman, Peter Tollenaere, Hilde Plancke, Christine Vanpachtenbeke en An-Sofie Meylemans.